

Житомирський національний агроекологічний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТУВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Досліджено сучасний стан та виявлено основні тенденції розвитку кредитування аграрних підприємств як на національному, так і на регіональному рівнях. Висвітлено методи та форми активізації руху банківського та небанківського капіталів в аграрну сферу з метою розширення фінансових можливостей щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми

Однією із ключових умов забезпечення безперервної діяльності виробників сільськогосподарської продукції є формування відповідного фінансового забезпечення. Прискорення темпів економічного зростання аграріїв в умовах

© Л.М. Дорохова, О.М. Віленчук, Н.О. Куровська

дефіциту власних фінансових ресурсів можливе лише за умов залучення ними позичкового капіталу, що зумовлено специфікою галузі, яка визначається: тривалим періодом відтворення основних засобів; наявністю значного часового інтервалу між періодами здійснення витрат та отримання кінцевих результатів; використанням як засобів та предметів праці живих організмів, які підпорядковані у першу чергу біологічним законам відтворення; залежністю результатів діяльності підприємств та відповідних джерел фінансування від природно-кліматичних умов. Під впливом зазначених факторів постає необхідність кредитного забезпечення операційної діяльності для подальшого ефективного розвитку суб'єктів господарювання.

Проте переважна більшість комерційних банківських установ незацікавлена у кредитуванні сільськогосподарських підприємств, що пояснюється нестабільним фінансовим становищем останніх, а також відсутністю ліквідного забезпечення та високими ризиками кредитування галузі. Системні кризові явища, які, на жаль, продовжують домінувати у сфері аграрного виробництва, потребують наукового обґрунтування методів, прийомів та використання відповідного інструментарію щодо удосконалення кредитного забезпечення аграріїв.

Аналіз останніх досліджень

За останні роки у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі опубліковано багато наукових праць, присвячених фінансовому оздоровленню та кредитному забезпеченню аграрних підприємств. Вагомий внесок у дослідження зазначених проблем належить таким вченим, як: О.Є. Гудзь [2], М.Я. Дем'яненко [3], С.М. Кваша [4], П.Т. Саблук [6]. Проте ситуація, що склалася в агропромисловому комплексі, свідчить про те, що кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні сільськогосподарських товаровиробників, тому зазначені питання потребують поглибленого вивчення та пошуку шляхів їх практичної реалізації.

Метою написання даної статті є дослідження сучасного стану забезпечення кредитними ресурсами сільськогосподарських підприємств та здійснення наукового обґрунтування шляхів удосконалення взаємовідносин між аграріями та фінансовими інституціями на взаємовигідних умовах.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес забезпечення кредитними ресурсами сільськогосподарських підприємств України в цілому та Житомирської області зокрема.

У процесі наукового пізнання використовувалися загальні та спеціальні методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки. Зокрема, при дослідженні теоретичних аспектів формування кредитного забезпечення аграрних підприємств було використано методи теоретичного узагальнення та наукової абстракції; на основі різноманітних прийомів економіко-статистичного методу (статистичного спостереження, групування, порівняння) проведено аналіз

показників надання кредитів підприємствам аграрної сфери в динаміці за період 2000–2008 рр.; за допомогою абстрактно-логічного методу здійснено узагальнення результатів дослідження, сформульовані висновки та пропозиції.

Результати дослідження

Агропромисловий комплекс належить до базових галузей для виживання, стан та ефективний розвиток яких безпосередньо впливає на функціонування всієї національної економіки. Проте, незважаючи на проведені в останнє десятиріччя заходи з реформування аграрних і земельних відносин на ринкових засадах, вітчизняне сільське господарство все ще перебуває у кризовому стані. Матеріально-технічна база галузі надмірно спрацьована й продовжує високими темпами деградувати, як і соціальна інфраструктура села. Техніко-технологічна оснащеність і фондозабезпеченість галузі мають стабільну тенденцію до зниження. Як наслідок, фондоозброєність праці в сільському господарстві у 2007 р. була в 3 рази нижчою, ніж у промисловості, та в 2,6 раза, ніж у середньому по народному господарству [3, с. 5].

Аналіз фінансового забезпечення аграрних підприємств свідчить про те, що більшість із них функціонують за рахунок власних коштів, які не покривають потреб у фінансових ресурсах сільськогосподарських підприємств. Це зумовлює необхідність пошуку додаткових джерел зовнішнього фінансування. Однак комерційні банки свої кредитні ресурси, як правило, спрямовують у промислові підприємства, які мають більш вигідні економічні умови функціонування, ліквіднішу заставу, менш тривалий виробничий процес і, як наслідок, вищі прибутки. Поряд із промисловими підприємствами шанси сільськогосподарського товаровиробника отримати кредит на вигідних для нього умовах є мінімальними.

У структурі кредитів, виданих банківськими установами країни за видами економічної діяльності у 2008 р., найбільша частка кредитних ресурсів спрямовувалася у сферу: торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (37,7 %); видобувну та переробну промисловість (26,0 %); операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг, надання послуг підприємцям (10,0 %). Найменша частка кредитів припала на сільське господарство і знаходилася на рівні 7 % [5, с. 74]. Слід зауважити, що виявлена тенденція спостерігається в Україні протягом тривалого періоду. Так, в останні роки питома вага кредитів для аграрної сфери залишалася незмінною і коливалася в діапазоні від 6,1 до 7,2 %. Такий низький рівень кредитування підприємств аграрного спрямування пояснюється значними фінансово-кредитними ризиками вкладання коштів у дану галузь.

Разом з цим, динаміка обсягів кредитів, виданих вітчизняним аграріям протягом 2000–2008 рр., зросла більш ніж у 10 разів. Це свідчить про певний приток фінансових ресурсів в аграрну сферу. За підрахунками вчених, потреба галузі в капіталовкладеннях щорічно становить 20–25 млрд грн [3]. У 2008 р. вітчизняні сільськогосподарські підприємства залучили 17,30 млрд грн кредитних коштів, що на 9,8 млрд грн більше, ніж у 2004 р., з яких 8,22 млрд грн

складали короткострокові кредити, 6,07 млрд грн – середньострокові кредити та 3,00 млрд грн – довгострокові. Отже, частка короткострокових кредитів у загальній сумі наданих кредитів залишається найвищою – 47,54 %, питома вага середньострокових кредитів складає 35,11 %, найменшою є частка довгострокових позик – 17,35 %. Це є негативним явищем, оскільки більше 60 % сільськогосподарських підприємств країни мають потребу у залученні позичкових коштів на тривалий період [5, с. 75]. Аналіз структури використання короткострокових кредитів, наданих аграрним підприємствам, показує, що на придбання паливно-мастильних матеріалів направлялося 36 % кредитних ресурсів, мінеральних добрив – 19 %, інших оборотних активів – 30 %. Відсутність середньо- та довгострокового кредитування унеможливило задоволення потреб підприємств у придбанні сучасної сільськогосподарської техніки, обладнання та інших основних засобів. Лише 5 % загальної суми кредитів, отриманих аграрними підприємствами, спрямовувалося на закупівлю сільськогосподарської техніки [1].

Виявлені на загальнонаціональному рівні тенденції розвитку кредитування підприємств агропромислового комплексу властиві і для Житомирської області (рис. 1). Так, за період з 2000 р. по 2008 р. обсяг кредитування сільськогосподарських підприємств області зріс з 18,3 млн грн до 163,5 млн грн, або у 9 разів. Найбільшу суму кредитних ресурсів (277,0 млн грн) було отримано у 2005 р. Активізація руху позичкового капіталу у сферу аграрного виробництва за досліджуваний період надала можливість збільшити оборотні активи сільськогосподарських підприємств з 640,1 млн грн до 1246,7 млн грн, або у 2 рази, що позитивно вплинуло на фінансові результати їх діяльності [7, с. 48].

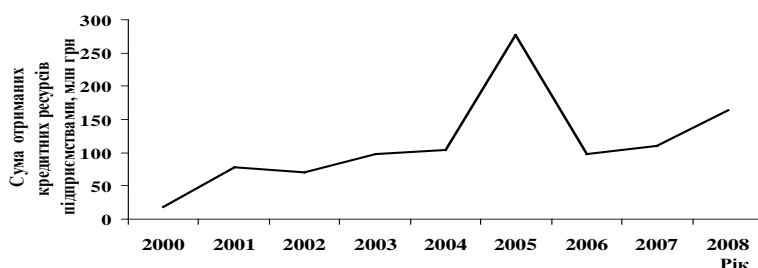

Рис. 1. Динаміка кредитного забезпечення підприємств агропромислового комплексу Житомирської області, 2000–2008 рр.

Сільськогосподарські підприємства Житомирської області у 2008 р. отримали кредитні ресурси на загальну суму 163,5 млн грн. У розрізі 23 районів проведено групування за рівнем рентабельності сільськогосподарської продукції та з'ясовано вплив суми кредитів, наданих аграрним підприємствам на кінцеві результати їх господарської діяльності. Парний коефіцієнт кореляції $R = 0,61$ свідчить про те, що між сумою наданих кредитів та рівнем рентабельності

сільськогосподарської продукції існує прямий тісний зв'язок. Так, аграрні підприємства районів, які ввійшли до третьої групи і мали найвищий рівень рентабельності сільськогосподарської продукції (від -2,8 до 11,8 %), використали найбільшу суму кредитних ресурсів, яка в середньому склала 14,2 млн грн.

Таблиця 1. Вплив суми кредитів, наданих підприємствам Житомирської області, на рівень рентабельності сільськогосподарської продукції (у розрізі районів), 2008 р.

Показники	Кількість районів у групі	Групи підприємств за рівнем рентабельності сільськогосподарської продукції, %	Середня сума наданих кредитів, млн грн
I група	8	-32,3 – -17,6	2,1
II група	6	-17,5 – -2,9	3,2
III група	9	-2,8 – +11,8	14,2
У середньому	8	-10,3	7,1

Джерело: власні дослідження.

Динаміка кредитного забезпечення господарств 9 районів, які мали найвищі фінансові результати діяльності за 2004–2008 рр., зображена на рис. 2. Найбільшу суму кредитних ресурсів за досліджуваний період отримали аграрні підприємства таких районів, як: Попільнянський (152,9 млн грн); Житомирський (92,1 млн грн); Новоград-Волинський (77,7 млн грн); Ружинський (59,4 млн грн). Незважаючи на позитивні тенденції банківського кредитування аграрного сектора економіки, аналіз стану і динаміки сучасного кредитного ринку як на національному, так і на регіональному рівнях, дозволив виявити наступні проблеми: нерівномірність можливостей одержання, надання та використання кредитних коштів за регіонами, що негативно впливає на якість та інтенсивність розвитку суб'єктів господарювання; відсутність достатньої конкуренції між комерційними банками щодо потенційних позичальників, а також обтяжливі умови кредитування аграрного сектора.

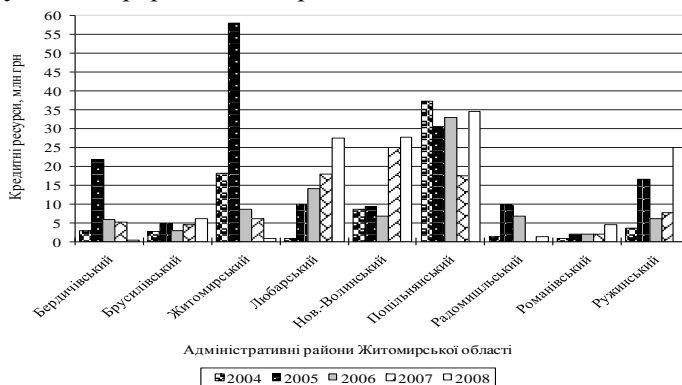

Рис. 2. Динаміка кредитного забезпечення підприємств агропромислового комплексу в розрізі районів Житомирської області, 2004–2008 рр.

Під впливом негативних проявів світової економічної кризи 2008–2009 рр. у 2009 р. обсяг банківського кредитування сільськогосподарських підприємств скоротився в 2,8 раза порівняно з попереднім роком, а сума одержаних аграрними підприємствами кредитних ресурсів забезпечила лише 20 % потреби в них [10]. При цьому вартість наданих кредитів суттєво зросла: з 16–18 % у першому півріччі 2008 р. до 28–30 % у грудні 2008 р. [2, с. 60]. Така кредитна політика стосовно виробників сільськогосподарської продукції несе загрозу зниження рівня їх ліквідності, наслідком якої є ймовірна часткова або повна втрата платоспроможності суб'єктів господарювання.

Однією з умов подолання кризових явищ в аграрній сфері є максимальне узгодження фінансово-економічних інтересів усіх суб'єктів кредитного процесу. Основні протиріччя, що виникають між кредитором та позичальником, зумовлені різними причинами, серед яких необхідно виділити найголовніші: високу ризикованість ведення господарської діяльності в галузі; неефективне використання кредитних коштів та, як наслідок, неспроможність позичальників розрахуватися за своїми зобов'язаннями; значний вплив суб'єктивних чинників на процес прийняття рішення щодо надання кредитів тощо.

Теоретико-методологічне розв'язання окреслених проблем можливе лише при використанні системного підходу, який полягає у формуванні інституціональних основ подальшого розвитку фінансово-кредитної інфраструктури аграрного сектора. Необхідними умовами такого розвитку є вдосконалення нормативно-правового забезпечення, особливо в частині механізму захисту прав кредиторів; застосування економічних стимулів до кредитних установ, які кредитують реальний сектор економіки; розширення інтеграційних зв'язків між банками та сільськогосподарськими підприємствами як основи для взаємовигідної співпраці та захисту фінансових інтересів суб'єктів господарювання; формування банківсько-промислового капіталу на кооперативних засадах; створення гнучкої системи гарантій виконання зобов'язань за кредитними угодами сільськогосподарських позик за участю держави та громадських організацій; впровадження у практичну діяльність банків методик аналізу кредитоспроможності з урахуванням галузевої особливості позичальника; формування системи реєстрації та оцінки об'єктів застави.

Дієвим інструментом активізації руху банківського капіталу в аграрний сектор може стати створення Державного аграрного банку. Необхідність утворення такої фінансової інституції обумовлена потребою забезпечення прозорого переведення фінансових ресурсів з державного бюджету сільськогосподарським підприємствам через комерційні банки. Включення такого банку в механізм розподілу бюджетних та емісійних засобів гарантує, що державні кошти будуть спрямовані виключно в перспективні проекти з низьким рівнем фінансового ризику. У свою чергу, комерційні банки отримають у розпорядження відносно довгий (5–7 років) та дешевий (на рівні облікової стави

НБУ) ресурс, який може бути спрямований ними на кредитування тих комерційних проектів, яким важко розраховувати на приватний капітал через тривалі строки окупності та низьку інвестиційну привабливість [6, с. 56]. Для того, щоб запобігти нецільовому використанню фінансових ресурсів аграрного банку, уряд має чітко визначитися з переліком галузей сільського господарства (льонарство, хмелярство, тваринництво тощо), які потребують державної підтримки. Вважаємо, що створення та функціонування такого банку забезпечить доступ аграріїв до необхідних кредитних ресурсів і, як наслідок, стимулюватиме подальший розвиток виробництва сільськогосподарської продукції.

Однією з умов формування сприятливого фінансового середовища для кредитування аграрної сфери має стати страхування. За підрахунками вчених, понад 30 організаційних і погодних ризиків можуть вплинути на результати діяльності в аграрному виробництві [3, с. 7]. Застосування механізму страхування та перестраховання ризиків неповернення банківських кредитів сільськогосподарськими підприємствами дозволяє вирішити дві ключові проблеми. По-перше, у разі покриття страхуванням фінансових ризиків аграрії отримують значно ширший доступ до кредитних ресурсів. По-друге, страхування дозволить мінімізувати ризики для банків у разі неплатоспроможності позичальника.

Недостатнє використання можливостей страхового захисту у процесі кредитування значно ускладнює можливості щодо досягнення домовленостей між зацікавленими особами. У цьому контексті виникає необхідність удосконалення взаємодії між суб'єктами ринку аграрного страхування. Міжнародний досвід свідчить про те, що державна підтримка страхування сільськогосподарського виробництва, яка переважно надається у формі компенсації частини страхових платежів, є більш ефективною формою стабілізації доходів аграріїв, ніж державна фінансова допомога, яка надається їм у вигляді субсидій, заліків, списань боргу, відстрочок платежів та прямих грошових компенсацій. Такий симбіоз між фінансовими та господарюючими суб'єктами дозволить забезпечити необхідну фінансову стабільність та прогнозованість розвитку виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Подальший розвиток агроформувань ринкового типу потребує посилення інтеграційних зв'язків між банківським та промисловим капіталом. Важливо наголосити на тому, що інтегровані системи агробізнесу, які формуються з метою виробництва сільськогосподарської продукції, мають низку переваг, завдяки яким досягається органічне поєднання виробництва та переробки в цілісну організаційно-виробничу структуру під єдиним управлінням. При цьому забезпечується цілісність технологічного ланцюга з виробництва кінцевих продуктів, що надає можливість аграрним підприємствам бути більш надійними клієнтами для банківських установ.

В умовах посиленої конкуренції на ринку позичкового капіталу перспективним напрямком небанківського кредитування малого та середнього агробізнесу може

стати розвиток кредитної кооперації. Унікальність такої форми об'єднання полягає у тому, що селяни виступають одночасно власниками і користувачами (клієнтами) кредитних ресурсів. Відтак кредитний кооператив управляється ними, надає фінансові послуги виключно своїм членам і діє лише в їхніх інтересах. Діяльність кредитних кооперативів здійснюється шляхом спільного акумулювання тимчасово вільних коштів (особистих заощаджень) з метою взаємного кредитування на основі кооперативних принципів.

Подальший розвиток сільськогосподарської кредитної кооперації сприятиме: створенню організаційно-економічних та соціальних умов функціонування механізму самофінансування малого та середнього агробізнесу; забезпеченню товаровиробників та сільського населення доступними кредитними ресурсами; розширенню спектра фінансових послуг, які надаються сільським громадам.

Діяльність кредитних кооперативів необхідно розглядати як найбільш адекватну інституціональну форму акумуляції коштів фізичних і юридичних осіб та трансформації їх в інвестиційно-ресурсний потенціал для потреб аграрної сфери.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Аграрний сектор економіки має потужний потенціал свого розвитку, реалізація якого можлива за умови формування відповідного фінансового, в тому числі й кредитного, забезпечення. Активізація руху кредитних ресурсів у сільськогосподарське виробництво може бути забезпечена завдяки поєднанню фінансових інтересів усіх суб'єктів кредитного процесу. У цьому контексті важливим є досягнення максимальної диверсифікації методів формування кредитних ресурсів за рахунок упровадження прозорого механізму реалізації державної підтримки аграріїв через взаємодію Державного аграрного банку, комерційних банків і сільськогосподарських товаровиробників. В ієрархії фінансового забезпечення важливе місце посідає розвиток небанківського сегмента фінансового ринку шляхом створення і функціонування кредитних сільськогосподарських кооперативів. Урізноманітнення та вдосконалення різних форм, методів та інструментарію кредитного забезпечення аграріїв сприятиме додатковому залученню фінансових ресурсів для збалансованого та поступального розвитку підприємств аграрної сфери.

Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування напрямків інноваційного управління системою кредитування аграрних підприємств.

Література

1. *Стельмах В.С.* Про стан кредитування підприємств АПК за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epravda.com.ua.
2. *Гудзь О.Є.* Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 59–63.
3. *Дем'яненко М.Я.* Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4–13.

4. *Кваша С.М.* Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектора вітчизняної економіки / *С.М. Кваша* // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 3–10.
 5. *Коваленко І.* Проблеми та перспективи банківського кредитування аграрної галузі регіону / *І. Коваленко, С. Колотуха, І. Борейко* // Банківська справа. – 2009. – № 5. – С. 73–86.
 6. *Саблук П.Т.* Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / *П.Т. Саблук* // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37.
 7. Статистичний щорічник Житомирської області 2008 р. / за ред. *Л.О. Рижкової*. – Житомир, 2009. – 481 с.
 8. *Тігірко С.Л.* Україна: Проект розвитку / *С.Л. Тігірко*. – К.: “Саміт-книга”, 2009. – 168 с.
 9. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
 10. Агробізнес. Український агропортал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agrobiznes.com.ua>. діючою земельно-кадастровою документацією (рис. 1)
-
-